

BENJAMIN FRANKLIN*

(1706—1790)

JÁN BODNÁR

I

Z podnetu Svetovej rady mieru konajú sa tohto roku na celom svete oslavy 250. výročia narodenia veľkého amerického mysliteľa, spisovateľa, vedca a politika Benjamína Franklina.

Franklin zaujíma jedno z najpoprednejších miest v pokrokových dejinách ľudstva. Ako čelný predstaviteľ amerického osvietenstva pričínal sa o rozvoj pokrokového myslenia. Ako bojovník za nezávislosť rodnej krajiny spod koloniálnej nadvlády „materskej“ zeme — anglického impéria, stal sa symbolom boja proti kolonializmu. Ako nadšený prívrženec demokracie a odporca absolutizmu vysoko vyzdvihol ideály bratstva, rovnosti všetkých ľudí a národov na svete. Ako vedec, vynálezca zapísal sa nesmrteľným menom do knihy, ktorá obsahuje najcennejšie poklady tvorivého ľudského ducha — do knihy vedy.

Počiatky životnej dráhy Benjamína Franklina sa skoro navlas podobajú počiatkom prevažnej väčšiny osídlencov Nového sveta, ktorých otcovia si nepriniesli z rodnej krajiny nič okrem smutných spomienok na biedu obetí prvotnej akumulácie kapitálu, duchovný útlak svetského i cirkevného absolutizmu polofeudálnej Európy a pevné odhodlanie vybudovať si v novej krajine lepší a slobodný život. Narodil sa v rodine chudobného remeselníka v Bostone 17. januára 1706 ako pätnáste zo sedemnástich detí. Otec, zbožný presbyterián, snažil sa naučiť všetky deti *cnostiam* a životným pravidlám charakteristickým pre obdobie raného kapitalizmu: samostatnosti, pribojnosti, usilovnosti, striednosti, prakticismu, vynaliezavosti, učenívosti. Ako si mladý Franklin dokonale osvojil všetky tieto zásady, ukazuje jeho závratná životná dráha, ktorou začal ako učeň v tlačiarňi svojho brata a skončil ako celým svetom uznávaný učenec, politik, spisovateľ, známy osvietenec a demokrat.

Jeho *Životopis*, ktorý sám napísal v zrelom veku, je zaiste jedným z najlepších prameňov pre štúdium všestrannej, zložitej povahy jeho osobnosti. Treba však poznať aj spoločenské, politické a kultúrne, pozadie, na ktorom sa rozvíjala, aby mohli byť lepšie osvetlené všetky jej stránky, aby sme mohli poznať, čím platil Franklin daň svojej dobe a súčasne aj to, čím svoju dobu predstihol.

V dobe, keď sa Franklin narodil, nemali všetky anglické kolónie spolu viacero obyvateľov ako štvrt milióna. Jeho rodné mesto ešte len nedávno bolo chudobnou osadou anglických prisťahovalcov. Pensylvánia, práve tak ako ostatné anglické

* Prejav na slávnostnom večere pri príležitosti 250. výročia narodením B. Franklina v Bratislave, dňa 27. III. 1956.

kolónie v Amerike, trpela bezohľadnou svojvôľou anglických „majiteľov“ pôdy, feudálov, príslušníkov veľkoburžoázie, ktorí osídlencom prenajímali pôdu a vyberali poplatky, ďalej vládnych úradníkov a vojska. Anglicko obmedzovalo hospodársky rast kolónií vysokými clami, poplatkami, nútením vydržovať vládne vojsko bojujúce proti Francúzom. V kolóniách nebolo politickej organizovanosti, nebolo inštitúcií, orgánov, ktoré by sa starali o hospodárske, sociálne, kultúrne potreby jednotlivcov i celku. V krajine, ktorej pôda skrývala veľké bohatstvá a ktorá mala také úžasné perspektívy rozvoja, vládol v dobe Franklinovej mladosti chaos, zaostalosť, ľubovôľa reakcie.

Avšak mladý, dravý kapitalizmus, ktorý sa začínal rozvíjať v takých priaznivých podmienkach, aké v tej dobe poskytovala málo zaľudnená, na prírodné zdroje bohatá, feudálnou minulosťou skoro nezaťažená Amerika, priamo provokoval ľudí rozvíjať sily, uplatňovať vlastnosti, ambície, tvoriť ideály priamo namierené proti všetkým uvedeným prekážkam, ťažkostiam a nedostatkom. Túto skutočnosť potvrdzuje aj história Franklinovho života, práca, ktorú vykonal ako mysliteľ, ideológ, vedec a slávny politik amerického kontinentu v XVIII. storočí.

II

Franklin bol jedným z najpopulárnejších, najväzenejších ľudí svojej doby. Ani po smrti nestratilo jeho meno na zvučnosti, avšak súvislosti, v akých sa obyčajne uvádzalo a aj dnes uvádza v kapitalistickom svete, prezrádajú značné nepochopenie najcennejších kvalít jeho osobnosti, podstaty odkazu, ktorý ľudstvu zanechal vo svojom diele ako mysliteľ i ako politik. Franklin sa stal symbolom výchovy k úzkoprsmému prakticismu, sebestačnosti, šporovlivosti. Hlavný dôraz sa kladie na utilitaristický charakter životných mravných kritérií, ktoré hlásal, je považovaný za prvého priekopníka, zakladateľa tzv. amerického prakticismu, za vzor úspešného podnikania, obchodovania, nadobúdania bohatstva atď.¹

V tom všetkom je zaiste veľa pravdy. Franklin bol človek mimoriadne usilovný, šetrný, jeho rozum, ako sa hovorí, uvažoval prakticky, bol v značnej miere utilitarista, vedený túžbou po bohatstve, životných úspechoch. V súkromnom vlastníctve videl hlavný predpoklad slobody, nezávislosti a dôstojnosti človeka, v „úspešnom“ konaní videl prednostné kvality osobnosti. To všetko svedčí, že bol synom svojej doby, svojej krajiny.

Avšak odkaz, ktorý my dnes v súvislosti s Franklinovým menom vyzdvihujeme, ďaleko prekračuje uvedený rámec. Franklin bol duch preniknutý najpokrokovejšími ideálmi svojej doby. Boli to ideály vedeckého pokroku, humanizmu, demokracie, tolerancie. Nimi sa riadil Franklin vedec i Franklin štátnik, ony formovali jeho svetnázor, ony tvoria jadro jeho odkazu, ktorý si dnes tak vysoko ceníme.

Na Franklinov myšlienkový vývin vplývali predovšetkým tri z najsilnejších ideových zdrojov osvietenstva: newtonovská prírodná filozofia, Lockeov senzualizmus a deizmus.

Franklin sa začal oboznamovať so základnými princípmi Newtonovej vedy už v mladosti. Ako zakladateľ Klubu pre vzájomné vzdelávanie² vo Filadelfii sa pričínal, aby sa medzi členstvom čítali Newtonove práce, diskutovalo o jeho učení.

¹ Pozri napr. Benjamin Franklin, *Representative Selection by F. L. Mott and, Ch. E. Jorgenson*, New York 1936, XIII.

² Klub mal pomenovanie „Junta“.

Newtonove knihy boli medzi prvými, ktoré tvorili základ verejnej knižnice v meste, taktiež založenej Franklinom. Vplyv Newtonovej prírodnej filozofie sa hlboko odrazil pri formovaní jeho svetonázoru i v jeho vedeckej, objaviteľskej práci. Franklin si bezvýhradne osvojil Newtonove presvedčenie, že vesmír je podriadený železnej logike nemenných objektívnych zákonov, že ľudský rozum je zázračným kľúčom na odhaľovanie tajov prírody, že veda môže byť človeku najsilnejším pomocníkom v zdolávaní prírodných prekážok, ťažkostí i prežitkov, v získavaní nadvlády nad prírodnými silami, že vedecká, pokusná metóda, poznávanie faktov sú hlavným predpokladom vedeckého pokroku i budovania vedeckého svetonázoru. Dokazujú to výstižne Franklinove slová v liste Ebenezerovi Kinnersleyovi, podľa ktorých filozof „nebude môcť nikdy vybudovať hypotézu v nijakej veci bez jasných faktov a experimentov, lebo bude v nebezpečí, že sa zrúti (hypotéza) ako dom z karát“.³ V liste Jozefovi Banksovi, prezidentovi Kráľovskej spoločnosti píše, ako túži „sedieť v príjemnej Spoločnosti s anglickými priateľmi-filozofmi, ktorí si navzájom zdedujú nové objavy, predkladajú zdokonalenia starých: všetci sa usilujú rozšíriť *moc človeka nad hmotou*, odvrátiť a zmenšiť zlá, ktoré ho tlačia, alebo rozmnožiť počet jeho radostí“.⁴

Rozšíriť moc človeka nad hmotou, zmenšiť zlá, ktoré ťazia ľudí, rozšíriť počet radostí — to nie sú už len predsavzatia človeka vedeného bezprostrednými potrebami praxe, ktoré by bolo možno uspokojiť vynálezom hromosvodu, otvorenej pece, novej konštrukcie pouličných lúčok atď. To sú nesmierne cenné smernice pre ďalší pokrok civilizácie, rozvoj vedy, smernice človeka, ktorý videl ďaleko do budúcnosti.

Najsilnejší vplyv na myšlienkový vývin Franklina mala okrem Newtona anglická empirická filozofia, predovšetkým filozofia Johna Locke. Jeho diela práve tak ako Newtonove boli obľúbenou literatúrou mladého Franklina, jeho náhľady predmetom diskusií v Junte. V Lockeovej filozofii ho najviac zaujal senzualizmus, kritika vrodených ideí, učenie, že ľudská duša je pri narodení človeka „tabula rasa“, na ktorú skúsenosť píše svoje dojmy. A predovšetkým Lockeove politické náhľady, jeho kritika absolutizmu, koncepcia spoločenskej organizácie na zmluvnom podklade, argumenty na obranu tolerancie, horlenie za politický liberalizmus.

Tieto náhľady a koncepcie boli Franklinovi cenným zdrojom, z ktorého tvorivo čerpal pri odôvodňovaní požiadaviek kolónií v anglickej snemovni, pri koncipovaní Deklarácie nezávislosti, počas svojej bohatej politickej a štátnickej činnosti ako zástupca širokých vrstiev amerického ľudu v oslobodenej vlasti.

Deizmus sa obyčajne považuje za akési náboženstvo ľudí osvietenského razenia v XVII. a XVIII. storočí. Deistom bol Boyle i Newton, Shaftesbury i Diderot, Locke i Voltaire a deistom bol aj Franklin. Ako píše jeho súčasník Ephraim Chambers, deisti boli ľudia, „ktorí nevyznávali žiadnu partikulárnu formu alebo systém náboženstva, uznávali iba existenciu boha bez prejavovania vonkajšieho uctievania alebo služby“.⁵ Najčastejšie sa deizmus charakterizuje ako náboženstvo ľudí, ktorí popierali zázraky, zjavenia, náboženské dogmy, boha videli stelesneného v prírodných zákonoch, vo vesmírnom poriadku a rozum prehlasovali za jediný nástroj poznávania boha cestou poznávania prírodných zákonov. V tejto súvislosti sú známe Boyleove slová, že matematické a mechanické princípy sú abecedou, ktorou boh napísal tento svet.

³ Tamže, CXIII.

⁴ List „To Sir Jozeph Banks.“ Passy, 9. sept. 1782.

⁵ Benjamin Franklin, *Representative Selection*, XVI.

Deizmus možno v určitom zmysle považovať za značný krok vpred v ceste, ktorá nakoniec vyústila v ateizmus. Po nej kráčal aj Franklin, hoci k ateizmu nedošiel. Došiel však k presvedčeniu, že medzi bohom a svetom niet žiadnej hierarchie duchov, anjelov, svätých, niet žiadnych sprostredkovateľov, že boh, to je meno pre zákonitosť a poriadok, ktorý vládne vesmírom, že treba ľud vychovávať k odporu voči poverám, dogmám, viesť ho k znášanlivosti, vykoreňovať z neho náboženský fanatizmus. Keďže je boh akási otvorená kniha prírody, z ktorej sa môže každý naučiť čítať, kto sa oprie o vlastný rozum, vedu, je potrebná, aby sa ľudia vzdelávali, pozorovali prírodu. Franklin hlboko precítoval potrebu zvyšovať vzdelanie svojich krajanov. Tomuto cieľu mal slúžiť aj spomínaný Klub pre vzájomné vzdelávanie. Vo vlastnom *Životopise* Franklin píše: „Stretávali sme sa v piatok večer. Podľa pravidiel, ktoré som sám vypracoval, každý člen mal vypracovať jednu alebo niekoľko otázok o problémoch morálky, politiky alebo prírodnej filozofie tak, aby sa o nich mohlo diskutovať v spoločnosti... Klub bol najlepšou školou filozofie, etiky a politiky, aká bola vtedy v provincii.“⁶

Na šírenie vzdelanosti mala slúžiť aj prvá verejná knižnica vo Filadelfii a azda aj v celej Severnej Amerike založená tiež z iniciatívy Franklina, z ktorej si každý za mierny poplatok mohol vypožičať knihy. V zozname boli medzi inými: Puffendorf, *Introduction and Laws of Natures*, Bayle, *Critical Dictionary*, Newton, *Principia*, Montesquieu, *Spirit of Laws* a i.

Roku 1743 založil Franklin prvú americkú vedeckú spoločnosť tzv. Americkú filozofickú spoločnosť pre zvyšovanie užitočného poznania, ktorá mala byť akousi filiálkou londýnskej Kráľovskej spoločnosti. Na jej pôde usiloval sa Franklin o pestovanie „všetkých filozofických experimentov, ktoré by vrhali svetlo na povahu vecí, smerovali k zvýšeniu sily človeka nad hmotou a umožňovali pohodlie a radosti života“.⁷

Aby sa vzdelávaciemu systému dostalo pevných a širokých základov, začal Franklin organizovať akciu na založenie akadémie, školy pre vyššie vzdelanie. Najprv napísal brožúru *Návrhy na výchovu mládeže v Pensylvánii*,⁸ aby pripravil verejnosť. Neskôršie, keď už bola pripravená verejná mienka, začal s upisovaním akcií na vybudovanie a vydržovanie akadémie. Akadémia sa stala zárodkom neskoršej univerzity vo Filadelfii a jej zvláštnosťou bolo, že sa hlavný dôraz kladol na učebné predmety z prírodovedných a spoločenských odborov, na výchovu mladých ľudí pre praktickú činnosť, pre „službu verejnosti k vlastnej cti, ako aj k cti vlasti“. Bola to v Amerike prvá škola podobného druhu. Plne spĺňala Franklinovu požiadavku znížiť rozsah náboženského vyučovania na najmenšiu mieru (v článku *Dogood Papers*, ktorý napísal anonymne v časopise *New England Courant*, vydávanom jeho bratom v Bostone, už ako 16 ročný kritizoval úzky teologický rámec Harwardského kolégia). Bolo by však nesprávne tvrdiť, že sa staval proti náboženskej výchove. Naopak, v náboženstve videl veľmi osožného pomocníka v mravnej výchove ľudí. Avšak podobne ako Voltaire usiloval sa odsunúť náboženstvo tam, kde by nemohlo byť prekážkou pre rozvoj vedy, najširšie vzdelávanie ľudu. Jeho postoj, prezrádzajúci polovičatosť vo vzťahu k náboženstvu, je typickým postojom väčšiny liberálnej, osvietenskej, utilitaristickej zmysľajúcej buržoázie XVIII. stor.

Deizmus (u Franklina silne utilitaristicky prifarbený, a nie taký dôsledný ako

⁶ 1. *Autobiography and Letters of Benjamin Franklin by John Bigelow*, London 1891, 41—42.

⁷ Benjamin Franklin, *Representative Selections*, XXXIV.

⁸ *Proposal Relating to the Education of Jouth in Pensylvania*, 1749.

napr. u Voltairea), ktorý Franklin vyznával v rúchu novoanglického puritanizmu, pokiaľ ho berieme ako určitý odtieň náboženského svetonáhľadu, bol zaiste brzdou vedeckému materialistickému výkladu poznatkov vedy, ktoré si Franklin osvojoval a ktoré sám ako vedec tvoril. Neprekážal však tomu, aby Franklin hľadal vo vede predovšetkým jej *praktickú* hodnotu, aby pristupoval k vedeckej práci zo stanoviska človeka, ktorý vidí vo vede predovšetkým *užitočný* nástroj na zlepšovanie životných podmienok. V tejto súvislosti možno dať za pravdu súčasnému anglickému mysliteľovi S. F. Masonovi, ktorý tvrdí, že možno hovoriť o určitom spojenectve puritanizmu s vedeckou aktivitou v anglicky hovoriacom svete v minulých storočiach: „že to boli puritánske štáty Ameriky, ktoré dávali najväčší počet Kráľovskej spoločnosti v koloniálnom období... Sám puritanizmus sa usiloval dať praktickú orientáciu vede, pozerajúc na užitočné aplikácie vedy ako na „dobrú prácu“. Prvá známa americká vedecká spoločnosť ilustruje svojim názvom utilitaristickú orientáciu vedy v Novom svete: bola to Americká filozofická spoločnosť pre zvyšovanie užitočného poznania, založená Benjaminom Franklinom vo Filadelfii roku 1743“.⁹ Zaiste nemožno ďakovať puritánskeму presvedčeniu Franklina za jeho užitočnú prácu v hľadaní prostriedkov na zlepšenie životných podmienok. Amerika Franklinovej doby nič tak nepotrebovala ako ľudí takej praktickej orientácie, vynaliezavosti, usilovnosti a životnosti, ako bol on. Že sa tejto potrebe muselo prispôbiť aj náboženstvo, dokazuje aj povaha puritanizmu, náboženstva tak prakticky orientovaných ľudí, ako bol Franklin.

III

Franklin je známy svetu nielen ako mysliteľ, vedec, vynálezca, ale aj ako veľký štátnik, vynikajúci politik svojej doby. Aj v životnej dráhe Franklina politika sú však najčastejšie na západe vyzdvihované úzkoprsné momenty úspešného, prefikáneho politika, riadiaceho sa zásadou: cieľ posväcuje prostriedky. Franklin bol naozaj úspešný politik a vedel nadviazať spojenectvo aj s diablom, keď to osožilo veci. Avšak to podstatné, čo vysoko vyzdvihuje význam Franklinovej osobnosti v politickom živote, čo tvorí najcennejší odkaz jeho politickej a štátnickej činnosti, sú demokratické, humanistické ideály, ktorými sa riadil v boji za nezávislosť svojej krajiny, za práva svojho ľudu bez rozdielu národnej, náboženskej alebo rasovej príslušnosti.

Franklin pravdepodobne nehľadal konečný životný cieľ v politickej práci. Do víru politického života bol strhnutý v druhej polovici svojho života udalosťami, ktoré mali rozhodnúť o budúcom osude jeho rodnej krajiny. Ešte roku 1765 po úspešnom skončení vyjednávania v prospech kolónií v Anglicku sľubuje lordovi Karnesovi, že sa už nebude venovať žiadnej politickej činnosti.¹⁰ Známemu profesorovi fyziky turínskej univerzity Giambatistovi Beccariovi napísal roku 1779: „Som úplne zaujatý činnosťou, ktorá absorbuje moju pozornosť a bráni sledovať tie štúdie, v ktorých som vždy našiel najvyššie zadosťučinenie; teraz som už zostareľ a ťažko mi je veriť v návrat k štúdiu a pokoju — vecí takých nevyhnutných pre filozofické skúmanie“.¹¹ Vo fiktívnom rozhovore s rakúskym panovníkom Jozefom II. Franklin vysvetľuje: „... nevyhnutnosť ma potom urobila politikom... Bol som v skutočnosti

⁹ S. F. M a s o n, *A History of the Science*, London 1953, 477.

¹⁰ Benjamin F r a n k l i n, *Representative Selection*, CXI.

¹¹ Tamže, CXII.

svetu Franklinom filozofom dávno predtým, ako som sa stal Franklinom politikom“.¹²

Na scénu politického života sa Franklin dostáva najprv ako obránca záujmov rodnej Pensylvánie pred vládou „Jeho Veličenstva“ v Londýne roku 1757. Išlo o spor medzi Pensylvániou a „vrchnosťou“ — príslušníkmi rodu admirála W. Penna, ktorému Jakub II. roku 1681 na účet určitých záväzkov dal územie Pensylvánie do vlastníctva. Od tých čias Pennovci ťažili obrovské zisky z prenajímajúc pôdy, reprezentovali vládu anglického panovníka v kolónii. Pennovci žiadali, aby obyvateľstvo Pensylvánie nieslo všetku ťarchu výdavkov na financovanie vojny proti francúzskym vojskám v kolónii a keď zhromaždenie zložené z domorodého obyvateľstva vypísalo dane z pozemkov aj „majiteľom“ a guvernér toto uznesenie zhromaždenia vetoval, rozhodli sa zástupcovia Pensylvánie v zhromaždení vyslať vtedy už známeho učenca Franklina do Londýna, aby podal sťažnosť u panovníka a domáhal sa splniť požiadavky kolónie. V tom čase vystupoval Franklin ako stúpenec jednoty kolónií s materskou zemou a horlil za vytvorenie silnej anglickej svetovej ríše. Jeho vystúpenie pred anglickou vládou bolo úspešné a domov sa vracal ako diplomat oslavovaný všetkým obyvateľstvom Pensylvánie. Jeho služby ako zástupcu kolónií pred vládou používali neskoršie skoro všetky susedné kolónie.¹³

Ďalší vývin udalostí v anglických kolóniách na pôde Severnej Ameriky nevyhnutne smeroval k roztržke medzi nimi a materskou zemou. Slabomyseľná politika Juraja III. voči anglickým kolóniám v Amerike (roku 1763 vydal zákon o zrušení práv kolonizovať územie na západ od Alleghan, roku 1765 zákon o kolkovej dani, ktorá sa mala od 1. novembra 1765 vyberať z každej úradnej listiny, roku 1767 tri zákony o clách na celý rad výrobkov, najmä čaju atď.) musela nakoniec vyústiť v otvorený boj medzi nimi a Anglickom. Franklin čím ďalej, tým rozhodnejšie vystupoval proti anglickej vláde: najprv na pôde parlamentu, pomocou pamfletov (*Edikt pruského kráľa, Pravidlá, ako premeniť veľkú ríšu na malú*), neskoršie ako radikálny stúpenec myšlienky vytvorenia nezávislých Spojených štátov amerických, ako spoluautor nasledujúceho prehlásenia na adresu anglického národa, prijatého na všeobecnom sjazde trinástich kolónií vo Filadelfii roku 1774: „Vedzte, že sa považujeme za takých slobodných, ako aj vy; žiadna moc na zemi nemá právo brať nám majetok bez nášho zvolenia ... Myslíme, že parlament Veľkej Británie nemá podľa ústavy moc zariaďovať na žiadnom mieste zemegule ľubovoľnú vládu.“¹⁴

Vrcholné obdobie politickej, štátnickej a diplomatickej činnosti Franklina spadá do obdobia vojny za nezávislosť, možno povedať do obdobia posledných rokov jeho života. Ako splnomocnenec a neskoršie vyslanec Spojených štátov vo Francúzsku vedel svojou osobnosťou učenca, politika i podivuhodnou schopnosťou diplomata vymôcť od absolutistického francúzskeho panovníka, vládnúceho monarchii, pomoc pre povstalecké, republikánsky, demokraticky zmýšľajúce kolónie bojujúce za svoju nezávislosť. Vedel na prospech Spojených štátov využiť rozpory medzi feudálnymi a polofeudálnymi štátmi Európy a zaisťiť všestrannú pomoc vyčerpaným a slabým kolóniám.

¹² Tamže, CXII.

¹³ Už počas tohto vyjednávania sa Franklin snažil uplatňovať zásady prirodzeného práva, demokracie. Nie div, že Thomas Penn si urobil nasledujúci názor o Franklinovi: „Učenie pána Franklina, že poslušnosť k panovníkom týchto neoprávňuje k ničomu viacej ako k tomu, aby ochraňovali ľud, nie je vhodné pre hlavy nevzdelanej masy. Je to nebezpečný muž a ja by som bol radšej, keby obýval inú krajinu, pretože som presvedčený, že je to veľmi neprijemný duch“ (Benjamin Franklin, *Representative Selections*, LXXXIV).

¹⁴ Benjamin Franklin (preklad „Životopisu“), Brno 1887, 198—199.

Po skončení vojny a uznaní nezávislosti Spojených štátov samým Anglickom dal sa Franklin do politickej práce za uvedenie demokratických, sociálnych zásad, ktoré tvorili neoddeliteľnú súčasť politického programu bojujúcich más vo vojne za nezávislosť, do života mladej republiky. Aj keď buržoázny charakter prvej americkej revolúcie vymedzil špecificky triedny rámec tak politickému, ako aj sociálnemu programu, Franklin sa usiloval uskutočniť z neho čo najviac v prospech širokých más amerického ľudu. Neúnavne sa usiloval o odstránenie všetkých feudálnych prežitkov, ktoré stáli v ceste tak hospodárskemu, ako aj duchovnému rozvoju ako pozostatok koloniálnej nadvlády, nastoľoval požiadavku demokratických práv pre všetkých obyvateľov, horlil za sociálnu rovnosť. Postavil sa rozhodne za rovnoprávnosť všetkých rás. Na sklonku života korunuje svoju bohatú životnú dráhu činom mimoriadne závažným pre ďalšie dejiny Spojených štátov. Ako prvý predseda Spoločnosti za zrušenie otroctva (Society for the Abolition of Slavery) predložil kongresu memorandum žiadajúce, aby jeho členovia uvážili, ako „likvidovať zo života slobodmilovnej Ameriky potupné otrokárstvo.“

IV

Franklinovo meno možno nájsť aj v dejinách politickej ekonómie. K. Marx v *Kapitáli* vysoko vyzdvihol Franklinovu myšlienku, že „najsprávnejším ocenením všetkých vecí je práca“ a videl v nej formuláciu „základného zákona“ modernej politickej ekonómie.¹⁵ Je pravda, že Franklinove ekonomické názory sú svojou povahou buržoázne, že v podstate neprenikajú za rámec učenia fyziokratov o pôde ako hlavnom zdroji všetkého bohatstva. Súčasne však ukazujú smer cesty ekonomického rozvoja, ktorá v podmienkach rozvíjajúceho sa kapitalizmu na pôde Spojených štátov sľubovala možnosť priamo zainteresovať do budovania hospodárstva a rastu výroby pomerne široké vrstvy drobnej buržoázie. Podporoval zásadu voľného obchodu, navrhoval však kontrolovať majetok formou jeho odstupňovaného zdanenia. Ekonomickým problémom venuje niekoľko teoretických prác. Bol to práve jeho spis *Skromné bádanie o povahe a nezbytnosti papierových peňazí* (*A Modest Enquiry into the Nature and Necessity of a Paper Currency*), napísaný 23 ročným Franklinom, ktorý upútal pozornosť K. Marxa pre významnú myšlienku, rozvádzanú autorom, že najprirodzenejším meradlom hodnôt by mala byť ľudská práca. V práci *Pozorovania týkajúce sa rastu obyvateľstva* (*Observations Concerning the Increase of Mankind*) z roku 1751 poukazuje aké zhubné dôsledky pre hospodársky rozvoj kolónií mali vládne opatrenia proti rozvoju manufaktúr v kolóniách. Súčasne dokazuje, akou brzdou hospodárskeho rozvoja je používanie otrockej práce.

V

Franklin nepísal obsiahle knihy, abstraktné úvahy. Bezprostredný styk s problémami každodenného života, živý záujem o všetky udalosti, ktoré hýbali jeho dobou, túžba aktívne a účinne pomáhať všade tam, kde bolo treba, vynútili si u Franklina spisovateľa používať také literárne formy, ktoré mali pomôcť doceliť rýchly účinok u čitateľa, okamžite ho získať pre vec, dať mu stručný a pritom

¹⁵ Pozri K. M a r x, *Kapitál* I., Bratislava 1955, 71.

jasný a presvedčivý obraz alebo pokyn. S najväčšou obľubou písal krátke state, články, listy a pamflety. Bol vynikajúcim majstrom satiry; možno ho zaradiť medzi najväčších európskych satirikov XVIII. stor., Swifta a Voltaira. Celá Severná Amerika čítala jeho Pensylvánske noviny (Pensylvania Gazette). Jeho kalendár *Almanach chudobného Richarda* (*Poor Richard's Almanach*) stal sa najobľúbenejšou literatúrou kolonistov a prenikol aj na európsku pevninu. Obsahoval zábavné, technicko-poučné, politické články, rady, pokyny pre poľnohospodárov, remeselníkov, vtipné porekadlá, ktoré sú ešte aj dnes známe skoro v celom svete (napr.: „Ťažko je prázdnemu vrecu stáť rovno“ alebo „Pýcha raňajkuje v prebytku, obeduje v chudobe a večeria s hanbou“ atď.).

Franklinove pamflety hrali významnú úlohu v ideologickom boji proti kolonizátorom. Vynikali vtipnosťou, útočnosťou, pritom jasne a otvorene mierili k samému jadrú veci. Napr. v známom pamflete *Návod, ako urobiť veľkú ríšu malou* (*Rules by Which a Great Empire May Be Reduced to a Small One*, roku 1773), dáva radu ustarosteným anglickým štátnikom, ktorí majú trápenie so spravovaním vzdialených krajín. Odporúča im, aby začali so zmenšovaním ríše, a to, ako sa to robí v prípade koláča, od samého kraja, t. j., aby sa zbavili starosti o spravovanie najprv vzdialenejších provincií a potom postupne bližších a bližších srdcu Impéria.

Aj Franklinove vedecké práce charakterizuje stručnosť, jasnosť a presná logika argumentov. V rozprave v roku 1751 vydanéj pod názvom *Pokusy a pozorovania o elektrine, robené vo Filadelfii v Amerike* (*Experiment's and Observations on Electricity, made at Philadelphia in America*) podáva presvedčivý a jasný výklad o elektrickej povahe blesku a o spôsobe, ako ho urobiť neškodným pre ľudí.

*

Spomínanie 250. výročia narodenia Benjamina Franklina je dobrou príležitosťou pre pokrokových ľudí v súčasnom svete pripomenúť vládnúcim kruhom, ktoré riadia dnes politiku jeho rodnej krajiny, najhlavnejšie body jeho odkazu: boj proti kolonializmu, uznávať právo každého národa na samostatnosť, prejavovať úctu k všetkým ľuďom vo svete bez ohľadu na narodenie, rasovú príslušnosť, využívať vedu, zameriavať vedecký výskum na ciele slúžiace na zvyšovanie blahobytu pre všetkých, na obohacovanie vedomostí, na kontrolu nad silami prírody. Riadiť sa týmito bodmi jeho odkazu najmä v súčasnej dobe by znamenalo prispievať k pokoju a spravodlivosti vo svete, k odvráteniu nebezpečenstva vojny, likvidovaniu potupného kolonializmu, rasovej nenávisti, znamenalo by získať Spojeným štátom americkým významné a čestné miesto vo veľkej rodine pokojamilovných štátov.

БЕНИАМИН ФРАНКЛИН

Я. Боднар

Статья посвящена 250-летней годовщине со дня рождения Б. Франклина.

В вступительной части автор дает краткие наброски среды, в которой Франклин жил и работал, событий предатавивших возможность талантливому, прилежному мыслителю, ученому и политическому деятелю сделать столь много полезного для родной страны, для всего человечества.

В противовес ходячим стремлениям буржуазной литературы, которая ищет сущность заветов Франклина исключительно в области практической и утилитаристической ориентировки его принципов жизни, автор старается показать, как на самом деле то, что

создает самую ценную часть заветов Франклина — находится в глубокой связи с самыми прогрессивными идеями его века — века идеалов научного прогресса, идеалов человечности, демократии и терпимости. В своей деятельности Франклин не руководствовался исключительно посредственными задачами повседневной жизни, настоящей минуты. Будучи приверженцем натуральной философии Ньютона, сенсуализма Локка, либерализма и просвещенского деизма, Франклин в одинаковой мере черпал из богатого источника идеалов просвещения.

Этими идеями полны труды этого стойкого борца за распространение в среде своих сограждан образования, этого политика, стремления которого были направлены к ликвидации колониализма, к свободе родной страны, к социальному равенству, к обеспечению демократических прав для всех граждан, к уничтожению системы рабовладения. Эти идеалы пронизывали и его созидательный труд в области науки, где он оставил глубокие следы, достойные великого имени.

Автор одновременно указывает на обстоятельства, принуждающие нас ограничить в его заветах то, чем он уплатил должное своему времени, будучи идеологом власти имущего класса в образующемся буржуазном государстве.

BENJAMIN FRANKLIN

J. B o d n á r

The essay is commemorating the 250th anniversary of B. Franklin's birthday.

In the introductory part the author gives a short description of the social surroundings where Franklin lived and worked, as well as of the conditions which gave the talented thinker, scientist and politician the chance of doing so much good for his country and for all mankind.

Quite contrary to the general opinion prevailing in bourgeois literature that the essential feature of Franklin's legacy consists in his practical and utilitarian trend of his views on life, the author tries to show that the most important part of what is left of his work be firmly connected with the most progressive ideas of his time: the ideas of scientific progress, humanity, democracy and tolerance. Franklin didn't make it a matter of his to solve only the problems of every-day life or those ones of the present situation. Being an adherent of Newton's philosophy of nature, Locke's sensualism and sympathising with liberalism and deism he was cherishing the lofty ideals of the time of Enlightenment.

His work is marked by these ideas, that work, which he performed as a champion striving to widen the knowledge of his people, as a politician fighting against colonial policy, struggling for social justice and democratic rights of all inhabitants and for abolishing slavery.

It was those ideas that inspired his creative work in the branches of knowledge where his name became immortal.

The author, however, calls to our attention the fact that Franklin took sometimes a narrow view upon matters and there we must take for allowance that he was the representative of the ideology of the ruling class in the forming bourgeois state.